

GLOBAL IQLIM O'ZGARISHINING IQTISODIY VA IJTIMOIIY MUAMMOLARI.**Rahimqulova Husnora Xolmo'min qizi**

Termiz davlat universiteti Tabiiy fanlar fakulteti Ekologiya va atrof muhit muxofazasi (tarmoqlar va sohalar bo'yicha) ta'lim yo'nalishi 2- kurs talabasi.

Xurramova Ruxshona Zokir qizi

Termiz davlat universiteti Tabiiy fanlar fakulteti Ekologiya va atrof muhit muxofazasi (tarmoqlar va sohalar bo'yicha) ta'lim yo'nalishi 2- kurs talabasi.

Mamatmurodova Sevinch Mamadamin qizi

Termiz davlat universiteti Tabiiy fanlar fakulteti Ekologiya va atrof muhit muxofazasi (tarmoqlar va sohalar bo'yicha) ta'lim yo'nalishi 2- kurs talabasi.

Annotatsiya. *Iqlim o'zgarishining zararlari va oqibatlari. Yaqin kelajakda insoniyatga va atrof-muhitga berilayotgan ta'sirlari. Yalpi ichki mahsulotning iqlim sabab tushib borishi haqida ma'lumotlar berildi.*

Kalit so'zlar. *CO2 miqdorining oshishi, iqlim o'zgarishi, iqtisodiy inqiroz, yalpi ichki mahsulotning pasayishi, global isish.*

Аннотация. *Ущерб и последствия изменения климата. Влияние на человечество и окружающую среду в ближайшем будущем. Была представлена информация о снижении валового внутреннего продукта из-за климата.*

Ключевые слова. *Увеличение выбросов CO2, изменение климата, экономический кризис, снижение ВВП, глобальное потепление.*

Abstract. *Damages and consequences of climate change. Effects on humanity and the environment in the near future. Information was given about the decrease of the gross domestic product due to the climate.*

Key words. *Increase in CO2, climate change, economic crisis, decline in GDP, global warming.*

KIRISH

Global iqlim O'zgarishi sabablari va oqibatlari haqida so'zlasak sayyoramizning geologik yoshi taxminan 4,5 milliard yilni tashkil etadi. Bu davr mobaynida Yer tubdan o'zgardi. Atmosferaning tarkibi, sayyoramizning massasi, iqlim - hayotning boshida hamma narsa butunlay boshqacha edi. Yorqin to'p juda asta-sekin biz uni hozirgi ko'rinishimizga aylantirdik. Asta-sekin sovituvchi sayyorada dengizlar va okeanlar paydo bo'ldi. Qit'alar paydo bo'ldi va yo'q bo'lib ketdi, ularning tasavvurlari va o'lehovlari o'zgartirildi. Yer sekinroq aylana boshladi. Dastlabki o'simliklar, keyin hayotning o'zi paydo bo'ldi. Shunga ko'ra, o'tgan milliard yillar davomida sayyoramiz namlik oqimida, issiqlik almashinuvida va atmosfera tarkibida keskin o'zgarishlarga uchragan. Iqlim o'zgarishi Yerning butun hayoti davomida yuz berdi. Ilk meteorologik stansiya XVIII asr ohirida paydo bo'lgan bo'lib, ushbu davrdan boshlab yer

sayyorasida iqlim o'zgarishi doimiy monitoring qilib borildi. Kichik muzlik davridan boshlangan haroratning isish jarayoni xali xanuz davom etib, bu jarayon 20-asrning 70 yillariga kelib yaqqol namoyon bo'la boshladi. Soxa mutaxassislarining tadqiqotlariga ko'ra o'tgan asrda yerning global harorati 0.74 darajaga ko'tarilgan. Ushbu ko'rsatkichning eng yuqori o'sishi so'nggi 30 yil ichida qayd etilgan.

Bu erish abadiy muzliklarni erishi oqibatida okeanlar suv sathining ko'tarilishiga, hududlar kesimida yomg'irli kunlarning ko'payishiga, daryo va suv havzalari oqimini o'zgarishiga sabab bo'lmoqda. So'nggi 100 yilda okeanlar suv sathining 5 sm ga oshganligi, bevosita sayyoramizda o'simliklar dunyosining keskin kamayganligi oqibatida uglerod dioksidi va issiqxona ta'sirining sezilarli darajada ortganligi bilan bog'liq bo'lib, agarda yashil olam kesilmasdan, balki yangi-yangi gektarlar tashkil etilganda edi, xavo namligi oshardi, kunduz bilan kechening harorati bir-biriga yaqin bo'lar edi.

BMTning iqlim o'zgarishi bo'yicha konvensiyasi atmosferada issiqxona gazlarining o'sishini kamaytirish va bu ko'rsatkichlarni yanada barqarorlashtirishga harakat qilmoqda. Bunga atmosferadan issiqxona gazlari oqimini oshirish yoki ularning emissiyasini kamaytirish orqali erishish mumkin. Birinchi variant atmosferada karbonat angidridni absorbe qiluvchi ko'plab yosh o'rmonlarni talab qiladi va ikkinchi variant qazilma yoqilg'ilarni iste'mol qilish qisqartirilsa amalga oshiriladi. Barcha ratifikatsiya qilingan mamlakatlar dunyoda global iqlim o'zgarishi borligiga rozi. BMT, yaqinda yuzaga keladigan zarba oqibatlarini yumshatish uchun barcha imkoniyatlarga ega. Konvensiyada ishtirok etayotgan ko'plab davlatlar birgalikdagi loyihalar va dasturlarning samaraliroq bo'lishiga ishonch hosil qilishdi. Ayni paytda 150 dan ortiq bunday loyihalar mavjud. Rasmiy jihatdan Rossiyada 9 ta dastur mavjud, norasmiy ravishda - 40 dan ortiq. 1997 yil oxirida iqlim o'zgarishi bo'yicha konvensiya Kioto protokoliga imzo chekdi va u o'tish davri iqtisodiyotiga ega bo'lgan davlatlar issiqxona gazlari emissiyasini kamaytirishni o'z zimmasiga oldi. Protokol 35 mamlakat tomonidan ratifikatsiya qilindi.

Atrof –muhit havosining ifloslanishi kamayib insoniyat turli xil bedavo kasalliklardan xoli bo'lar edi. Afsuski, Jahon Sog'liqni Saqlash tashkilotlarining ma'lumotlariga ko'ra insonda uchrayotgan har beshta saraton kasalligining to'rttasi bevosita insonning tashqi muhit bilan aloqador bo'lgan a'zolarida uchraydi.

Muammoni o'rganilganlik darajasi. Dunyo bo'yicha iqlim o'zgarishi kuzatilishi oqibatida sayyoradagi o'rtacha harorat miqdori +1 gradusdan yuqorini tashkil etmoqda. Bu harorat tashqi iqlim bilan solishtirganda past va sezilmas harorat bo'lishi mumkin. Ammo iqlim o'zgarishini belgilovchi o'rtacha harorat qiymatida katta harorat sanaladi. Sanoat inqilobi boshlangandan beri sayyorada iqlim o'zgarishiga sabab bo'luvchi CO₂ gazi miqdori 50% ga oshgan, Karbonat angidrid gazi bu yer sayyorasida quyosh nurlarini tutib qolishi natijasida yer yuzasida o'rtacha iqlim harorati ko'tarilishiga olib keladi. Sanoat inqilobi natijasida inson yoqilg'i resurslaridan keng foydalanishi

natijasida sayyoraga ko'p miqdorda inert gazlar, karbonat angidrid va boshqa turdagi zaxarli chiqindilar chiqara boshladi. Buning natijasida sayyoradagi o'rtacha harorat 1970-yilga nisbatan 1.1% ga yuqoriladi. Haroratning ko'tarilishi natijasida yer yuzasida yog'inlar miqdorining o'zgarishi, o'rmon yong'inlari, cho'llashish, muzliklarning shiddat bilan erishi natijasida dengiz suv sathining ko'tarilishi kabi tabiat hodisalari keng namoyon bo'la boshladi. Xususan 1880-yildan beri dunyo okeanining suv sathi 21-24 santimetr ga ko'tarildi, 2022-yilga kelib esa 1993-yilgi dunyo okeani sathidan rekor darajada 101,2 santimetr suv sathi yuqoriladi. Dengiz sathining global ko'tarilish tezligi tezlashmoqda: 2006-2015 yillarda u 2006-2015 yillarda yiliga 0,06 dyumdan (1,4 millimetr) 20-asrning katta qismida ikki baravar ko'paydi. Jumladan 2021-yil Shveytsariyaning Glazgo shahrida BMTning iqlim o'zgarishlariga bag'ishlangan konferensiyasida mayda mitti orollardan tashkil topgan va ayni vaqtda global ishish natijasida toboro suv ostida qolib borayotgan davlat hisoblangan Tuvalu mamlakatining tashqi ishlar vaziri Simon Kofe o'z nutqini dengizda turgan cha nutq olib borishi yanada bu dunyo davlatlarining iqlim o'zgarishiga qarshi sayyoraviy urushga qarshi kurashish uchun bir chaqiriq bo'lib hisoblandi.

Shuningdek bu dunyo bo'yicha XX asrda boshlangan global iqlim o'zgarishi Markaziy Osiyo mintaqasida ham ta'sir ko'rsata boshlagan. Markaziy Osiyoda iqlim o'zgarishining ta'siri XX asrning 1970-yillar kuzatila boshlagan. Mintaqadagi ekologik muommalarning kelib chiqishiga asosiy sabablardan biri bu suvdan samarasiz foydalanish, sanoatlashuv, havoning ifloslanishi, o'rmonlarni kesish, melioratsiya, qishloq xo'jaligidan chiqayotgan zararli kimyoviy birikmalar, cho'llashish asosiy sabablar sanaladi. Markaziy Osiyo mintaqasi iqtisodiy-ijtimoiy geografik nuqtai nazardan O'zbekiston, Qozog'iston, Turkmaniston, Qirg'iziston va Tojikiston davlatlaridan tashkil topgan.

Markaziy Osiyodagi eng katta ekologik muommalardan biri bu Orol dengizining qurishi hisoblanadi. Orol dengizi XX asrning 60-yillaridan boshlab Amudaryo va Sirdaryodan kam miqdorda suv kelishi natijasida sohillari chekina boshlagan. Markaziy Osiyoda iqlim o'zgarishi oqibatida eng ko'p zarar ko'rayotgan davlatlar O'zbekiston va Turkmaniston davlatlari bo'lib turibdi. Markaziy Osiyo 2000-2016 yillar davomida iqlim o'zgarishi natijasida qurg'oqchilikdan 2 mlrd AQSH dollaridan ziyod zarar ko'rgan.

Shunday qilib iqlim o'zgarishi global iqtisodiy tengsizlikka olib kelmoqda. Sovuqroq mintaqalardagi badavlat mamlakatlar iqlim o'zgarishlar sabab bo'layotgan iqtisodiy ta'sirini kam his qilgan holda, kambag'al issiq iqlimli ammo iqtisodiy jihatdan rivojlanmagan davlatlar, iqlimning global isishi ularning rivojlanishiga salbiy ta'sir o'tkazadi albatta.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak. Iqlim o'zgarishining oqibatlarini bartaraf etish uchun, birinchi navbatda, atmosferada issiqxona gazlari darajasini kamaytirish kerak. Insoniyat kam energiya va yangilanishi mumkin bo'lishi kerak bo'lgan yangi energiya manbalariga o'tishi kerak. Ertami-kechmi jahon hamjamiyati bu savol bilan jiddiy duch

keladi, chunki bugungi kunda qo'llanilgan mineral resurs qayta tiklanmaydi. Bir kuni olimlar yangi, yanada samarali texnologiyalarni yaratishlari kerak bo'ladi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ergashev A., Ergashev T. Ekologiya, biosfera va tabiatni muxofaza qilish. T.: «Yangi asr avlodi», 2005, b- 262-263
2. E.Usmonov. Ekologik munosabatlarning globallashuvi. Jamiyat va boshkaruv. Ilmiy-siyosiy, ijtimoiy- iqtisodiy, ma'anviy tarixiy jurnal. Toshkent, 2007, №2, 89-90-bet.